УДК 39(=161.3):272-4

В. І. РАМАНЕНКАВА

КАМПАНЕНТЫ РЭЛІГІЙНА-БЫТАВОЙ ТРАДЫЦЫІ Ў РЫМСКА-КАТАЛІЦКАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСАЎ

Рэлігійна-бытавая традыцыя Рымска-каталіцкай царквы базіруецца на двух, нібыта процілеглых полюсах культуры – вусным народным і кананічным царкоўным. Рэлігійна-бытавая культура ўяўляе своеасаблівы мікст кананічнага сакральнага і народнага мастацтва і выступае не толькі як культурная спадчына мінулага, але і неад'емны фактар сучаснасці. У артыкуле разглядаюцца кампаненты рэлігійнасці ў бытавым асяроддзі беларускіх католікаў.

Сучасная культура заснавана на глыбокіх традыцыях, якія адлюстроўваюць асаблівасці творчай дзейнасці і духоўнага патэнцыялу народа, крыніцы яго жыццёвай энергіі. Рэлігійна-бытавая традыцыя патрабуе спецыяльнага кампаратыўнага даследавання праблематыкі ўзаемадзеяння двух нібыта процілеглых полюсаў культуры – вуснага, спрадвечна народнага і кананічнага царкоўнага. *Мэтай* дадзенага *артыкула* з'яўляецца выяўленне кампанентаў рэлігійнасці ў бытавым асяроддзі беларускіх католікаў.

Працэс развіцця рэлігійнай творчасці ў Беларусі цесна звязаны з адраджэннем і сцвярджэннем нацыянальнай свядомасці, аб чым шмат пішуць У. Конан, Э. Дубянецкі, Л. Уладыкоўская. Сучасныя фалькларысты, музыказнаўцы і мастацтвазнаўцы (Л. Густова, А. Зола, Л. Касцюкавец, Т. Ліхач, У. Неўдах) актыўна вывучаюць пеўчую рэлігійна-бытавую спадчыну. Характарыстыку нацыянальным духоўным музычна-пеўчым традыцыям далі Л. Баранкевіч, Л. Густова, Л. Касцюкавец [1; 3; 4].

Паводле расійскага этнолага і сацыёлага С. Лур'е, традыцыя – гэта штосьці, што знаходзіцца ў пастаянным працэсе змены як малой, так і глабальнай, звязанай са зменамі ў грамадстве. У традыцыі прысутнічае як крэатыўны складнік, так і кансерватыўны. Характар змяненняў у традыцыйным грамадстве не самавольства, ён зададзены традыцыяй знутры [6, с. 42]. Такім чынам, можна сцвярджаць, што рэлігійная бытавая традыцыя – гэта адзінка, якая пастаянна змяняецца, убірае ў сябе культурныя здабыткі мінулых пакаленняў і выпрацоўвае ўласныя каштоўнасці.

Найбольш відавочна ўзаемапранікненне народнай бытавой культуры і хрысціянства (у большай ступені каталіцызму і праваслаўя) на грунце спрадвечных традыцый і вераванняў папярэдніх часоў. Сучасныя навукоўцы (У. Конан, Э. Дубянецкі) [3, с. 474] для характарыстыкі з'явы такога роду выкарыстоўваюць тэрмін «сінкрэтызм», што азначае шчыльнае перапляценне хрысціянскіх рэлігійных уяўленняў з больш старажытнымі – язычніцкімі (сістэма рэлігійных культаў, у якіх адухаўляліся навакольныя рэчы і з'явы).

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Можна вылучыць некалькі кампанентаў рэлігійна-бытавой традыцыі ў культуры беларускіх каталікаў: мастацка-матэрыяльны (архітэктура, скульптура, жывапіс і інш.), моўна-паэтычны (загаворы, варажэнне і інш.), музычна-паэтычны (духоўныя вершы, рэлігійныя песні, канты) і сацыяльна-бытавы (святы і абрады).

Мастацка-матэрыяльны кампанент рэлігійна-бытавой традыцыі шырока прадстаўлены архітэктурным і скульптурным мастацтвам. Напрыклад, цікавая архітэктурная кампазіцыя XVIII ст. знаходзіцца на тэрыторыі былой в. Валасатка Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці. Кампазіцыя складаецца з маленькай драўлянай капліцы і драўлянага крыжа, што месціцца крыху наводдаль ад капліцы. Пабудова тыпова бытавой канструкцыі: драўляная, акруглая, з каменным падмуркам і дахам у форме конуса, які завяршаецца крыжам. Капліца была створана мясцовымі жыхарамі як абярэг ад напаткаўшай іх бяды – чумы. Дэкарыравана капліца драўляным распяццем і дзвюма драўлянымі скульптурамі па баках крыжа. Дакладна невядома постаць святога, які знаходзіцца па правым боку Хрыста. Але, калі разглядаць адзенне скульптуры (сутана і галаўны ўбор святара), атрыбутыку (крыж, кніга) і ўлічваць прычыны пабудовы капліцы, то можна з упэўненасцю сцвярджаць, што гэта постаць Яна Непамука (каля 1350–1393). У бытавой культуры каталікаў і праваслаўных Чэхіі, Польшчы і Беларусі святы выступае заступнікам ад розных напасцяў. Злева ад крыжа знаходзіцца фігура Святой Дзевы Марыі. Капліцу і сёння наведваюць вернікі, якія клапоцяцца аб стане яе захавання.

На святы капліцу ўпрыгожваюць належным чынам. Калі свята праваслаўнае, то фігуры ўбіраюць у спецыяльныя адзенні з праваслаўнымі крыжамі, калі каталіцкае – то з каталіцкімі крыжамі.

Хрысціянскія рэлігійныя матывы занялі цэнтральнае месца ў жыцці і творчасці Аляксандра Аляксандравіча Калбасіча (1925–2010) (в. Варганы Докшыцкага раёна Віцебскай вобл.). Усё жыццё ён вырабляў каменныя скульптуры на рэлігійныя тэмы, якія размясціў у панадворку і прыдарожнай тэрыторыі каля сваёй хаты.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Моўна-паэтычны кампанент рэлігійна-бытавой традыцыі праяўляецца ў славесных формах, такіх як малітоўныя загаворы[1]. Паводле візітацыйных[2] дакументаў 1782 г., зафіксаваных на тэрыторыі Докшыччыны (Віцебская вобл.), ведаем, што ў паўсядзённым жыцці некаторых католікаў пануюць моцныя хрысціянскія традыцыі, якія цесна сутыкаюцца з больш раннімі старажытнымі вераваннямі славян. Візітатар піша: «У вёсцы Кублічы спаткаў асоб, якія славіліся па ўсёй навакольнай тэрыторыі тым, што “загаворвалі” ваду для хворых, і той вадой лячылі»[3]. У загаворах маглі выкарыстоўвацца звароты да хрысціянскіх святых і малітвы.

Музычна-паэтычны кампанент рэлігійна-бытавой традыцыі найбольш яскрава праяўляецца непасрэдна ў самім рытуале і, вядома, у бытавой музычнай дзейнасці (песні, музыка, танцы і г.д.). Каятан Ражноўскі[4] піша ў дзённіку аб роднай вёсцы, якая знаходзіцца ў Докшыцкім раёне: «Калі прыязджаў да бабулі з дзядулем на канікулы, заўсёды меў магчымасць пачуць гадзінкі[5] на світанні. Спявалі іх сола і на галасы. І потым на працягу ўсяго дня падчас працы спяваліся рэлігійныя песні» [9]. Крысціна Іванаўна Зінкевіч (1936) – парафіянка Рымска-каталіцкай царквы ў г. Докшыцы Віцебскай вобласці таксама зазначае, што рэлігійныя песні ў іх сям’і панавалі заўсёды. Сёння жанчына шмат спявае як у касцёле, так і дома, і пераважна песні рэлігійныя, бо толькі іх ведае на памяць. Часцей за ўсё бытавыя рэлігійныя спевы гучаць на Каляды і Пасху, калі выконваюцца валачобныя абрады. Жыхары в. Валкалаты Віцебскай вобласці – Ганна Антонаўна Шылько (1923), Калета Іванаўна Кацейка (1936), Марыя Уладзіміраўна Сіўчак (1931) распавядаюць, што валачобнікі і калядоўшчыкі прыносяць у дамы дабро і шчасце, за гэта гаспадары іх узнагароджваюць. Валачобнікі спяваюць песні ў асноўным «жычыннага» (жычэнні – пажаданні) характару («Добры вечар, Паненачка», «Добры вечар табе», «А на моры тонка кладка» і інш.) і прыгаворваюць: «Віншуем і віншуем, і віншаваць не перастанем, пакуль падарка не дастанем»; «Хазяйка заблудзі тэй сцежкай, дзе стаіць сала з дзежкай». З праведзеных намі апытанняў мясцовых жыхароў вынікае, што ўсе святочныя дзеянні носяць характар тэатра-

[1] Тэкст загавору запісаны ў жніўні 2010 г. ад жыхаркі в. Варганы Веранікі Сіўко: «Ангел мой, спасіцель мой, ты наперадзе, а я за табой, а ты Божа Маці – ля стала, а ты, Гасподзь, дай мне лёгкасці, а дактарам скорасці, і ты, Хрыстос, знімі мяне са стала, як цябе здымалі з крыжа. Крыж у руках, Божа Маці ў вачах, Ангел мой наперадзе».

[2] Візітацыя (ад лац. videre – бачыць) – агляд асобамі, якія валодаюць уладай, дзейнасці даручаных ім устаноў і тэрыторый. Гэты сродак нагляду атрымаў асаблівае развіццё ў асяроддзі хрысціянскай царквы [7, с. 401].

[3] Wizytacja Dekanatu Połockiego r. 1782 [8, с. 12].

[4] Ражноўскі Каятан (пол. Kajetan Rożnowski, 1888–1965) – удзельнік Варшаўскай бітвы (1920), мясцовы актывіст урада на Зямлі Віленскай, у 1922 г. пасол у віленскім парламенце, мэр мясцовасці Падбродзе (Podbrodzie) у 1928–1932 гг., мэр Куцэвіч (Kucewicz) у 1935–1939 гг. [10, с. 7].

[5] Гадзінкі (пол. Godzinki) – літургічная малітва ў Рымска-каталіцкай царкве, звычайна мае характар просьбы аб заступніцтве. Складзена гэта малітва згодна з гадзінамі брэвіярыя (кніга з малітвамі на кожную гадзіну), але не з’яўляецца часткай пагадзіннага набажэнства і звычайна ажыццяўляецца на працягу дня, незалежна ад гадзіннага падзелу.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

лізацыі (музыка, песні, прыгаворкі, ролевы падыход – гаспадары і калядоўшчыкі, пераапрананне ў жывёл і інш.).

Сацыяльна-бытавы кампанент складаюць сямейна-бытавыя святы і абрады, у тым ліку пахавальны абрад. У народнай пахавальнай традыцыі прысутнічае шмат абрадавых дзеянняў, якія звязаны з інстынктам самазахавання як індывідуальнага (асабовага), так і сацыяльнага (сямейнага). Тут маюцца на ўвазе ўмоўныя правілы, якіх людзі стараюцца прытрымлівацца, каб не зашкодзіць пераходу душы памерлага, ці не наклікаць смерці іншага чалавека з сям'і. Цэнтральнымі постацямі на пахаванні становяцца так званыя пеўшыя – людзі, якія спяваюць і моляцца на пахаванні (назва зафіксавана на тэрыторыі Докшыцкага раёна Віцебскай вобл.). У абавязкі пеўшых уваходзяць спеў рэлігійных жалобных песень і чытанне спецыяльных малітваў. Лічыцца, што гэтыя людзі праз малітву спрыяюць хуткаму і лёгкаму адыходу на той свет душы памерлага. Рэпертуар жалобных спеваў у Беларусі складаюць песні рэлігійныя і фальклорныя, якія паэтычным зместам узмацняюць пачуцці смутку, пакуты. Гэта свайго роду псіхалагічны метад, які дапамагае чалавеку не трымаць боль, але дазваляе збалансаваць узровень пачуццёвага тону. Сучасная даследчыца доктар Э. Кюблер-Рос (ЗША) піша: «Слёзы, як цяпер вядома, утрымліваюць анестэзаваныя рэчывы, дзеянне якіх падобна да дзеяння марфіну. Гэта значыць, што "рыданні" сваякоў – гэта, хутчэй, не спроба выклікаць да сябе жаль і абараняцца гэтым жалем ад астракізму багоў, а фізіялагічная рэакцыя арганізма, якая змякчае душэўны боль» [5, с. 184]. Каталіцкія святары звяртаюць увагу на тое, каб пеўшыя стараліся спяваць на пахаванні больш песень каталіцкіх кананічных («Odchodzi dusza do wieczności», «Дзень той гневу»), а не фальклорных («Памінайце ўсе радныя», «Жизнь страшна, а смерть ужасна», «Zmarły człowiecze»). Стаўленне святароў да кананічных тэкстаў абумоўлена тым, што для фарміравання рэлігійна-духоўнага кірунку думак і пачуццяў неабходнай з'яўляецца форма звароту да Усявышняга з дапамогай кананічных рэлігійных тэкстаў, а не фальклорных, у якіх вельмі часта назіраюцца скажэнні рэлігійнай рэчаіснасці.

Рэлігійна-бытавая традыцыйная рымска-каталіцкая культура мае канкрэтныя функцыі. Эстэтычная функцыя забяспечвае артэфакту магчымасць служыць крыніцай эстэтычнай інфармацыі (музыка, спевы, тэатралізацыя). Аксіялагічная адлюстроўвае здольнасць абраду фарміраваць у асобнага чалавека, калектыву людзей каштоўнасныя арыентацыі аб традыцыйнай культуры. Дыдактычнасць выяўляецца ў магчымасці фальклорнай абраднасці перадаваць адвечныя імкненні народа да дабра і праўды, святла і шчасця. Традыцыйныя маральныя ідэалы выхоўвалі і выхоўваюць шматлікія пакаленні. Антрапалагічная функцыя заключаецца ў тым, што практычна ўсе гістарычныя змены ў чалавечай свядомасці, развіцці культуры і росце ведаў адбіваюцца ў тэкстава-лексічнай сістэме (мы маем на ўвазе тэксты песень). І, нарэшце, абрады дапамагаюць захаваць культурна-гістарычную сувязь паміж пакаленнямі, забяспечваюць унутранакультурную пераемнасць.

Падводзячы вынікі, можна сцвярджаць, што рэлігійна-бытавая рымска-каталіцкая культура – гэта развітая мастацкая сістэма, заснаваная на глы-

РЭПАЗІТОРЫЙ БГУКІ

бокіх традыцыях мінулых часоў і на распрацоўцы біблейскіх, хрысціянскіх і дахрысціянскіх архетыпаў у кантэксце актуальных жыццёвых праблем, народных ідэалаў. Кампаненты рэлігійна-бытавой традыцыі – гэта шырокае кола вытокаў, разнародных па сваім характары і спосабе бытавання, – абрады, вераванні, фальклор, якія ўключаюць усе віды мастацкай творчасці – песні, музыку, дэкаратыўна-прыкладное мастацтва, тэатралізаваныя дзействы і інш. Закладзеныя ў рэлігійна-бытавой традыцыйнай культуры высокая духоўнасць і маральнасць выступаюць гарантамі гарманізаванай арганізацыі духоўнага ўкладу грамадства, павагі да традыцый.

1. *Баранкевич, Л. Ф.* Белорусские духовные стихи о Лазаре / Л. Ф. Баранкевич // Вес. Беларус. дзярж. акад. музыкі. – 2005. – № 6. – С. 79–88.
2. *Густова, Л.* Музыкально-певческая культура Православной церкви Беларуси / Л. Густова. – Минск : Бестпринт, 2006. – 169 с.
3. *Дубянецкі, Э. С.* Рэлігійныя вераванні / Э. С. Дубянецкі // Беларускі фальклор : энцыкл. : у 2 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2006. – Т. 2 : Лабараторыя традыцыйнага мастацтва – «Яшчур». – 768 с.
4. *Костюковец, Л. Ф.* Кантовая культура в Белоруссии / Л. Ф. Костюковец. – Минск : Выш. шк., 1975. – 96 с.
5. *Кюблер-Росс, Э.* О смерти и умирании / Э. Кюблер-Росс. – СПб. : Наука, 2001. – 320 с.
6. *Лурье, С. В.* Историческая этнология : учеб. пособие для вузов / С. В. Лурье. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 624 с.
7. *Цыпин, В.* Визитация / В. Цыпин // Православная энциклопедия : в 30 т. – М. : Православная Энциклопедия, 2004. – Т. 8. – С. 401–403.
8. Wizytacja Dekanatu Połockiego r. 1782–1784 // Lietovos Valstybes Istorijas Archyvas. – IAW sygn. 694-1-3487.
9. *Rożnowski, K.* Pomiętnik / K. Rożnowski [Electronic resource]. – Mode of access: file://localhost/D:/Polska/Praca/KAJETA~1.MHT. – Date of access: 22.02.2013.
10. Sejm Wileński 1922: przebieg posiedzeń według sprawozdań stenograficznych w opracowaniu kancelarji sejmowej. – Wilno : Księgarni Józefa Zawadzkiego, 1922. – 201 c.

V. RAMANENKAVA

COMPONENTS OF THE RELIGIOUS AND HOUSEHOLD TRADITIONS IN THE ROMAN AND CATHOLIC CULTURE OF THE BELARUSIANS

Religious and household tradition of the Roman Catholic Church is based on two supposedly opposing poles of culture – oral native folk and the canonical art. Religious and household culture is a kind of «mix» of canon sacred and folk authentic arts, and acts not only as a cultural heritage of the past, but also as an integral factor of the modernity. The article describes the components of the religiosity in the household culture of the Belarusian catholics.

Дата паступлення артыкула ў рэдакцыю: 27.03.2013.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ